

- Видав.-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С. 170.
7. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота (1856 – 1886) / Ярослав Грицак. – К. : Критика, 2006. – 631 с.
  8. Макаровський І. Державотворчі ідеї Івана Франка / І. Макаровський. – Івано-Франківськ, 2007. – 50 с.
  9. Макаровський І. Ідеологія І. Франка: філософсько-політологічний етюд (До 140-річчя від дня народження письменника) / І. Макаровський. – Івано-Франківськ : Облдрук, 1995. – 25 с.
  10. Іван Франко і світова культура : міжнародний симпозиум ЮНЕСКО : [матеріали]. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 286-321.
  11. Забужко О. Філософія української ідеї на європейському континенті: Франківський період / Оксана Забужко. – К. : Наук. думка, 1992. – 119 с.
  12. Копиленко О. Політико-правові погляди Т. Шевченка та І. Франка / О. Копиленко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 1990. – 53 с.
  13. Луців Л. Іван Франко – борець / Лука Луців. – Нью-Йорк – Джер Ситі, 1968. – 653 с.
  14. Павличко Д. Іван Франко – будівничий української державності / Дмитро Павличко // Урок української. – 2006. – № 6. – С. 106-124.

Анотація

Бойчук А.Ю. Державотворчі ідеї Івана Франка. – Стаття.

У статті проаналізовані погляди Івана Франка на конституцію та законодавство Австро-Угорської імперії. Ідеалом для Франка була українська самостійна держава національної демократії у формі народної республіки.

Ключові слова: Іван Франко, Австрійський парламент, Галицький сейм, конституція Австрії 1867 р.

Summary

Boychuk A.Y. State Forming Ideas of Ivan Franco. – Article.

Views of Ivan Franco on the Constitution and legislation of the Austrian-Hungarian empire are analysed in the article. Franco's ideal was the Ukrainian independent state of national democracy in form of people republic.

Key words: Ivan Franco, Austrian parliament, Galician seym, the Constitution of Austria 1867.

УДК 340.15(477),1920":342.726-053.6

Н.М. Крестовська

СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ ЮВЕНАЛІСТИКИ (1920-і рр.)

Знаковою характеристикою сучасної науки є виникнення нових напрямів досліджень, як правило, на стику існуючих наук та наукових дисциплін. Формування в системі права України нової галузі – ювенального права зобов'язує дати характеристику науки, яка його вивчає, – правової ювеналістики і, серед іншого, простежити витоки її формування та розвитку на вітчизняних теренах.

Проблема становлення науки ювенального права досі не була предметом окремого спеціального дослідження, хоча окремі її аспекти знаходили висвітлення

у працях О. І. Анатольєвої, А. Г. Зінченко, С. В. Несиної, які у своїх дисертаційних дослідженнях проаналізували праці М. М. Гернета, П. І. Люблінського, В. І. Куфаєва, пов'язані з проблематикою протиправної та девіантної поведінки неповнолітніх, а також у працях О. М. Нечаєвої, яка детально вивчала історію правової охорони дитинства в СРСР і тому певною мірою торкалась наукознавчих проблем у цій сфері.

Метою цієї статті є обґрунтування висновку про становлення у 1920-і рр. основ нової юридичної науки – правової ювеналістики.

Сьогодні ювенальне право постає як відносно самостійна система ціннісно-нормативного регулювання, спрямованого на забезпечення виживання, розвитку та соціалізації молодого покоління, на захист прав та інтересів дітей і молоді. Розуміння необхідності особливого правового регулювання відносин, учасниками яких є діти, почало складатися в теорії та практиці вільного виховання, ідеологами якої виступали великі педагоги К. Вентцель, Л. Гурлітт, Е. Кей, Я. Корчак. Тому уже наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. питання правового становища дітей поступово відокремлюються від суто цивілістичних проблем. У цьому плані слід відзначити праці О. І. Загоровського, який досліджував історико-правові аспекти правового становища дітей, та П. І. Люблінського, перу якого належали перші праці з питань ювенальної юстиції. Доцент Харківського університету Л. Я. Таубер у передмові до книги А. М. Рубашевої про суди для малолітніх [1, с. 1], виданої у 1912 р., вперше використав термін “дитяче право”. У свою чергу А.М. Рубашева на підставі оригінальних досліджень зарубіжних судів для неповнолітніх сформулювала ряд принципів дитячого права:

1) дитині має бути забезпечене її право на виховання у сім'ї, у тому числі – законодавчим встановленням такого обов'язку для сім'ї;

2) суспільство, держава та місцеве самоврядування мають стати замісником сім'ї, неспроможної виховати дитину. Це повноваження має бути реалізоване через дитячі суди та систему виховних установ;

3) держава має захистити дитину від економічної експлуатації та жорстокого поводження.

У 20-х рр. минулого століття російські та українські юристи – вчені та практики П. І. Люблінський, А. М. Рубашева, М. М. Гернет, Є. Веккер, В. І. Куфаєв, С. Є. Копелянська, Ю. П. Мазуренко, Г. Д. Риндзюньський, Т. М. Савінська – уже ставили на порядок денний проблему формування “дитячого права”, кодифікації його нормативних джерел. М. М. Гернет писав: “Створення “Дитячого кодексу” вимагає у нас величезної роботи, оскільки в нас сфера захисту прав дитини намічена у таких широких межах, які невідомі іншим країнам” [2, с. 43]. Ці вчені по праву можуть бути названі піонерами вітчизняної науки ювенального права, хоча сам цей термін вони не вживали, використовуючи натомість термін “дитяче право”.

В. І. Куфаєву належала одна з перших спроб окреслити предмет науки ювенального (дитячого) права. Він зазначав, що предмет вивчення дитячого права становлять “як закони про охорону фізичного розвитку дитини, її життя, здоров'я, інтелектуального розвитку, прищеплення неповнолітньому

професійно-трудових навичок, засвоєння правил суспільної поведінки, так і закони з охорони прав неповнолітніх у сфері майнових відносин, цивільного обігу, трудової діяльності”, а також ситуації, коли неповнолітній є обвинуваченим або потерпілим [3, с. 64].

В. І. Куфаєв розглядав дитяче право як порівняно молоду галузь права, що містить окремі правові інститути, розташовані в різних законодавчих актах, але об'єднані загальною ідеєю охорони інтересів дитини. Саме специфічність дитячого права за суб'єктом дозволяє, на його думку, виокремити дитяче право і розглядати його як самостійну галузь права [3, с. 59, 64]. Розмежовуючи поняття “дитяче право” та “охорона дитинства”, В. І. Куфаєв зазначав, що перше становить собою сукупність законодавчих актів, що стосуються дитини, а друге – практику застосування законодавчих положень про дітей [3, с. 60]. А. М. Рубашева ж, об'єднуючи норми та практику, визначала поняття “охорона дитинства” як сукупність всіх законодавчих постанов та практичних заходів, спрямованих на створення та забезпечення дітям нормальних умов розвитку [4, с. 5].

Саме ці вчені та практики стали упорядниками перших інкорпорацій дитячого права РРФСР та УРСР, причому перша така збірка вийшла саме в Україні. Інкорпорація включала 20 нормативно-правових актів, згрупованих у такі підрозділи: охорона дитинства; профілактика дитячої безпритульності та боротьба з нею; боротьба з правопорушеннями неповнолітніх; охорона праці малолітніх і підлітків; дитяча інспекція; обстеження та виховний нагляд; установи для дітей (приймальники та колектори); відкритий дитячий будинок; патронат; юридична допомога; підготовка кадрів для сфери соціально-правової охорони дитинства [4, с. 62-109].

Г. Риндзюньський та Т. М. Савінська – упорядники однієї з інкорпорацій дитячого права – вважали, що законодавчі зміни щодо дітей та охорони їхніх інтересів в СРСР можна охарактеризувати як Дитячу Конституцію [5, с. 5]. На їхню думку, дитина в радянському праві постає як суб'єкт права [5, с. 8]. Слід зазначити прогресивність такого висновку, але водночас і його декларативність, оскільки радянське право того часу залишало украй мало можливостей для самостійного здійснення дитиною своїх прав, для участі в правовому житті суспільства. До того ж, будь-якими способами відштовхуючи дореволюційне право, радянське право залишало поняття батьківських прав (але не взаємних прав батьків та дітей, як у сучасному праві).

Ю. П. Мазуренко, редактор збірки законодавчих актів про дітей, виданої у 1927 р., розмірковував про те, що ж треба відносити до дитячого права. Він указував, що дехто висуває пропозицію, щоб при кодифікуванні виходити не з певної галузі права, а з того, що стосується суб'єкта правовідносин. Тобто слід кодифікувати все те законодавство, яке стосується дитячого населення, хоча б воно й зачіпало різні сфери – державну, господарську та соціально-культурну, а не тільки виховання та просвітництва. Але, на думку Ю. П. Мазуренка, це є недоцільним та неправильним, оскільки означає створення конгломерату з різноманітних актів, пов'язаних лише суб'єктом, але не єдністю предмета і мети.

Разом із тим Ю. П. Мазуренко не відмовлявся від ідеї дитячого кодексу, вважаючи, що він має охопити норми, які стосуються виховання дітей та юнацтва, на інші ж норми, які належали до інших галузей права, слід було зробити відсилки [6, с. 6].

Захисниками ідеї кодифікації дитячого права були відомі юристи М. М. Гернет і М. М. Полянський. Ідеї останнього лягли в основу інкорпорації 1927 р. М. М. Полянський пропонував такий варіант систематизації дитячого права:

- органи загальної опіки щодо неповнолітніх;
- охорона материнства та дитинства;
- акти цивільного стану, права та обов'язки неповнолітніх та інших осіб щодо них, засновані на законах шлюбного, сімейного й опікунського права;
- виховання та навчання неповнолітніх;
- охорона праці неповнолітніх;
- пересування неповнолітніх;
- заходи боротьби з безпритульністю неповнолітніх, їх правопорушеннями та правопорушеннями проти них;
- цивільне повноліття;
- різні постанови, які не ввійшли до попередніх розділів [2, с. 43].

Упорядники інкорпорації 1927 р. І. І. Курицький та М. П. Кричевська посилалися на зарубіжний досвід законотворчості в царині охорони та захисту прав дітей, вказуючи на відповідні закони Англії, Італії, Германії. Автори зазначали, що радянське законодавство за своїм змістом є більш багатим, ніж зарубіжне, але за формою воно є сукупністю розрізнених актів [6, с. 9-10].

Дослідники вказували на принципову відмінність радянського дитячого права від “буржуазного”. Останнє нібито ґрунтувалося на принципі батьківської влади, тоді як радянське – на принципі колективізму у вихованні дитини та охороні дитинства. Вони підкреслювали соціально-службовий характер норм, які регулювали відносини між батьками та дітьми, зазначаючи, що батьки мають права тільки тією мірою, в якій це відповідає інтересам дітей [6, с. 10-11]. Думається, що не тільки постанови “буржуазного права” були мішенню для критики, але тут простежується прихована полеміка з постановами церковного права, яке, попри жалюгідне становище релігійних організацій у СРСР, все ж таки продовжувало впливати на правосвідомість громадян, а значить, і на їхню поведінку.

На інтереси дитини як пріоритет не тільки дитячого, але й сімейного права, вказували Ю. П. Мазуренко та М. О. Рейхель [7, с. 102, 111].

Що стосується предметного поля ювенально-правових досліджень, то основним його напрямом стало вивчення проблематики дітей, які перебували в екстремальній ситуації. Саме на цю категорію дітей, як відмічали дослідники, було спрямовано основний масив дитячого законодавства [8, с. 33]. Правові та кримінологічні аспекти подолання цієї біди, що стала наслідком Першої світової та громадянської війн, а також голоду 1921–1922 рр., були присвячені праці К. Аркіної, П. І. Люблінського, С. Є. Копелянської, В. І. Куфаєва, В. І. Рубінштейна та ін.

Відмітимо працю В. І. Рубінштейна, який, застосувавши соціологічний підхід П. І. Люблінського до вивчення анкет, зібраних Дитячою Надзвичайною Комісією, виробив оригінальне визначення бездоглядності. На його думку, бездоглядністю є “повна або часткова відсутність навколо дитини тих спеціальних умов, які, на відміну від дорослого, є необхідними їй для нормального зростання та розвитку” [9, кн. 4-5, с. 101]. До таких умов автор відносив: відсутність належних матеріальних умов існування; відсутність належного виховання і нагляду; погана етична атмосфера; жорстоке поводження з дитиною і зловживання владою з боку осіб, що мають піклуватися про дитину; неналежні умови праці й заробітку. Відсутність тієї чи іншої умови була для автора критерієм для класифікації видів бездоглядності. На нашу думку, таке бачення бездоглядності відповідає сучасним уявленням про депривацію дитини.

Друга важлива тема ювенально-правових досліджень у 1920-і рр. – правопорушувальність неповнолітніх. Цій проблемі були присвячені праці Г. М. Рубашевої [10], В. І. Куфаєва [11-12], П. Яцкова [13] та ін. Відзначимо, що автори широко використовували новітні методологічні прийоми, зокрема соціологічні, для вивчення цього соціального явища і не боялися критикувати радянське законодавство. Так, В. І. Куфаєв писав, що кримінальна відповідальність для неповнолітніх суперечить цілому ряду законоположень, метою яких є соціально-правова охорона дитинства [13, с. 53].

Ще однією відмітною рисою молодшої правової ювеналістики було те, що її радянські автори мали повну та достовірну інформацію про розвиток своєї науки за кордоном. Журнал “Право и жизнь” регулярно друкував критичні огляди новітньої англійської, американської, французької, німецької літератури з правової ювеналістики, аналіз новітніх законодавчих актів. Так, наприклад М. М. Гернет дав розгорнутий огляд ювенально-правових аспектів трудового законодавства Бельгії, США, Аргентини, Польщі, Данії [14].

На жаль, дослідження ювенального права були перервані в середині 30-х рр. ХХ ст. Це відмічає й український історик права О. І. Анатольєва, не пояснюючи, щоправда, причин [15, с. 20]. Уявляється, це сталося з огляду на декілька різнорідних за проявами, але пов’язаних між собою за витоками факторів:

1) загальна дегуманізація радянського соціалістичного права за часів сталінського режиму, що виявилась у посиленні кримінальної та адміністративної репресії щодо дітей, штучному зниженні актуальності “дитячого права”;

2) утвердження адміністративно-командної системи в юридичній науці, некоронованим главою якої став сумнозвісний А. Я. Вишинський. Саме він ініціював та утвердив жорстку схему галузей радянського права, серед яких ювенальному праву місця не знайшлося;

3) послаблення кадрового потенціалу юриспруденції та педагогіки через репресії 30-х і наступних років. Так, серед репресованих був один із перших систематизаторів українського дитячого права Ю. П. Мазуренко. Нещасний випадок передчасно обірвав життя піонера ювенальної юстиції П. І. Люблінського. Раптово помер новатор у сфері ресоціалізації неповнолітніх правопорушників А. С. Макаренко. Репресованими були ідеологи теорій вільного виховання

та соціального виховання, які гаряче захищали ідеї прав дитини, а також організатори освіти в Україні – Г. Ф. Гринько, В. А. Арнаутов, В. Ф. Дурдуківський, О. І. Попов, Я. Ф. Чепіга та ін.

У подальшому норми, що становили правовий статус дітей та молоді, були розпорошені між тими галузями права, існування яких було санкціоноване керівництвом юридичної науки в СРСР: між сімейним та адміністративним правом.

Література

1. Рубашева А. М. Особые суды для малолетних и система борьбы с детской преступностью / А. М. Рубашева ; с предисл. Л. Я. Таубера. – М. : [б.и.], 1912. – Т. 1 : Америка, Англия, Германия и Австрия. – 422 с.
2. Гернет М. Н. Социально-правовая охрана детства за границей и в России / М. Н. Гернет. – М. : Право и жизнь, 1924. – 68 с.
3. Куфаев В. Детское право, его предмет и объем / В. Куфаев // Право и жизнь. – 1926. – Кн. 8/9. – С. 59-65.
4. Охрана детства : официальные и методические материалы / вступ. ст. А. М. Рубашевой. – Х. : [б.и.], 1922. – 120 с.
5. Рындыонский Г. Детское право Р.С.Ф.С.Р. / Григ. Рындыонский, Т. М. Савинская. – М. : Юрид. изд-во НКЮ, 1923. – 78 с.
6. Детское право советских республик : сб. действующего законодательства о детях / сост. М. П. Кричевская и И. И. Курицкий ; под общ. ред. Ю. П. Мазуренко. – Х. : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. – 673 с.
7. Семья, опека, брак : сб. материалов к проектам семейного кодекса УССР и РСФСР. – Х. : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1926. – 242 с.
8. Люблинский П. И. Охрана детства и борьба с беспризорностью за 10 лет / П. И. Люблинский // Право и жизнь. – 1927. – Кн. 8/10. – С. 27-36.
9. Рубинштейн В. И. Понятие и виды детской беспризорности / В. И. Рубинштейн // Право и жизнь. – 1925. – Кн. 4-5. – С. 95-101; Кн. 6. – С. 71-80.
10. Рубашева А. М. Дети-убийцы / А. М. Рубашева. – Х. : НКЮ УСССР, 1926. – 178 с.
11. Куфаев В. И. Борьба с правонарушениями несовершеннолетних / В. И. Куфаев. – М. : Нов. Москва, 1924. – 51 с. – (Б-ка “Вестника просвещения”).
12. Куфаев В. И. Юные правонарушители / В. И. Куфаев ; предисл. М. Н. Гернета. – М. : Нов. Москва, 1924. – 238 с.
13. Яцков П. Детская преступность в Ростове на Дону: (По материалам Комиссии о несовершеннолетних за 1920 – 1924 гг.) / П. Яцков // Право и жизнь. – 1925. – Кн. 2-3. – С. 92-97.
14. Гернет М. Новейшие узаконения по охране детства / Мих. Гернет // Право и жизнь. – 1925. – Кн. 7-8. – С. 113-117.
15. Анатольева О. І. Правове регулювання боротьби з безпритульністю, бездоглядністю та правопорушеннями неповнолітніх в УРСР у 20-х роках ХХ століття : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ольга Іванівна Анатольева. – К., 2003. – 216 с.

Анотація

Крестовська Н.М. Становлення вітчизняної правової ювеналістики (20-і рр. ХХ ст.). – Стаття.

Стаття присвячена історії становлення науки ювенального права у СРСР. У 1920-і рр. зусиллями вітчизняних правознавців були вироблені уявлення про дитяче право як самостійну галузь у системі права та підстави її кодифікації. Найбільш розробленими темами стали бездоглядність та злочинність неповнолітніх.

Ключові слова: правова ювеналістика, ювенальне право, бездоглядність, злочинність неповнолітніх.

*Summary***Krestovska N.M. Forming of Domestic Legal Juvenilistics (1920th). – Article.**

The article is devoted to history of becoming of juvenile law science in the USSR. In 1920th pictures of juvenile law as an independent branch in the system of law and foundation of its codifying were worked out by efforts of domestic legists. Negligence of minors and juvenile delinquency were the most developed issues.

Key words: legal juvenilistics, juvenile law, negligence, juvenile delinquency.

УДК 378.12:331.536(091)

М.Л. Смолярова

**КОНКУРСНИЙ ВІДБІР НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

Конкурс займає провідне місце у виникненні трудових правовідносин з науково-педагогічними працівниками. Тим більше що він є важливим правовим засобом раціонального підбору кадрів, надає можливість не тільки покращити комплектування вищих закладів освіти найкращими фахівцями, але й забезпечує в подальшому потрібний рівень їхньої роботи. Важливість конкурсного порядку прийняття науково-педагогічних працівників очевидна, адже це той чинник, який має гарантувати об'єктивність оцінки ділових, професійних, моральних якостей претендента на посаду.

Проблемам правового регулювання конкурсного відбору науково-педагогічних працівників приділяли достатню увагу в юридичній літературі, зокрема такі вчені, як М. Александров, М. Бару, Я. Безугла, В. Венедиктов, Г. Гончарова, О. Гоц, С. Дріжчана, П. Жигалкін, Л. Лазор, В. Прокопенко, О. Процевський, В. Пастухов, В. Ротань, Н. Хуторян, З. Симорот, М. Стадник. Проте, не применшуючи значення досліджень з цієї тематики вчених у галузі трудового права, слід зазначити, що проблемні питання регулювання конкурсного відбору науково-педагогічних працівників до цього часу не були предметом ґрунтовного наукового дослідження. Тому метою цієї публікації є розроблення на підставі аналізу норм за часів радянської влади та сьогодення конкретних пропозицій, спрямованих на вдосконалення норм щодо конкурсного відбору науково-педагогічних працівників.

Насамперед слід звернути увагу, що конкурсний відбір у вищих навчальних закладах застосовувався в Україні ще до Жовтневої революції. У Радянській Україні більшовики спочатку не втручалися у справи вищої школи. Влітку 1918 р. черга дійшла і до неї. У жовтні 1918 р. був прийнятий декрет Ради Народних Комісарів РРФСР “Про деякі зміни у складі й устрої державних навчальних й вищих навчальних закладів Російської республіки” [1], який відміняв наукові ступені, визначав порядок звільнення професорів і викладачів,